

КОДОВАТА СИСТЕМА НА Ю. И. ЛЕВИН И НЕЙНИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ ПРИ ЗАПИСА НА БЪЛГАРСКИТЕ РОДСТВЕНИ ОТНОШЕНИЯ

Мария Иванова

1. В българската етнология отдавна е утвърдено становището, че кодовата система на Ю. И. Левин е най-удобната при формалното описание на родствените отношения, отразени в употребата на роднинските названия¹. За тази цел тя включва няколко основни символа или знаци, които се използват в зависимост от характера на родствените отношения. При записа на кръвнородствените отношения това са символите *Д* (дете) и *Р* (родител), при сватовските отношения – *Д* (дете), *Р* (родител) и *С* (съпруг или съпруга), при кумството – *Д* (дете), *Р* (родител), *С* (съпруг или съпруга), *К* (кум) и *КЦ* (кумец), а при побратимството – *Д* (дете), *Р* (родител), *С* (съпруг или съпруга) и *П* (побратим).

В историографски аспект изброяването на споменатите символи налага да отбележим още, че при разработването на кодовата система Ю. И. Левин фактически въвежда единствено символите *Д* и *Р*, понеже разглежда само кръвнородствени отношения. Той обаче изрично подчертава, че е възможна и добавката на нови символи, с чиято помощ могат да се записват и останалите видове родствени отношения². В българската етнология Ив. Георгиева и Д. Московка въвеждат символа *С* и използват системата и при записа на родствените отношения по сватовство, а Ст. Генчев добавя и символите *К*, *КЦ* и *П*, като по този начин разработва нейното приложение и при записа на родствените отношения по кумство и по побратимство³.

2. С помощта на изброените символи могат да се записват в един ред главните родствени отношения по кръв, сватовство, кумство

и побратимство. Техният запис се прави и се чете нормално – от ляво на дясно, т. е. от алтера (родственика) към говорещото лице (Его), и по тази причина символът *Д* никога не се поставя след *Р*. Примерно, ако искаме да запишем главното кръвнородствено отношение, отразено в роднинското название *брат* или *сестра*, то ще използваме записа *ДР* (дете на родителите на Его).

3. От примера е очевидно, че записът на главното родствено отношение действително завършва с говорещото лице, въпреки че то не се отбелязва с допълнителен специален символ. В случая се приема, че това се подразбира, понеже център на родството е винаги говорещото лице, а записът на отделните родствени отношения е съобразен тъкмо с неговата персонална позиция.

4. С кодовата система на Ю. И. Левин е възможно да се записват не само главните родствени отношения, но и техните денотати, т. е. и останалите специфични отношения, които също са отразени в употребата на отделните роднински названия. Записът се осъществява като към основните символи се добавят допълнителни индекси. Ако релевантен е полът на алтера, тогава се добавят индексите *м* – за мъжки пол и *ж* – за женски пол, които се поставят непосредствено след основния символ⁴. Примерно, записът на главното родствено отношение, отразено в роднинското название *брат* или *сестра*, беше *ДР*. Неговите денотати обаче могат да се запишат вече като *ДмР* – *брат* и *ДжР* – *сестра*.

Специално в поколението на говорещото лице, освен пола, релевантна може да бъде и възрастта на алтера, която също се отразява в употребата на отделните роднински названия. В този случай се въвеждат още два знака: с чертичка над целия запис се обозначава по-голямата възраст на алтера спрямо говорещото лице, а с чертичка под записа – неговата по-малка възраст⁵. Примерно записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *батко* (по-голям брат на Его) ще бъде *ДмР*, а този в *братко* (по-малък брат на Его) – *ДмР*.

5. Освен посочените възможности, кодовата система на Ю. И. Левин притежава още едно предимство при записа на родствените отношения. То се изразява във възможността посредством нейното приложение да се показват и всички десигнати на отделните род-

нински названия, т. е. точно да се отбелязват всички родствени отношения, които се обозначават с помощта на едно роднинско название⁶. Примерно десигнатите на роднинското название *дядо* могат да се запишат и съответно да се посочат по следния начин: 1) *РмРм* (баща на бащата на Его); 2) *РмРж* (баща на майката на Его); 3) *РмСж* (баща на съпругата на Его); 4) *РмСм* (баща на съпруга на Его – в Родопите и Странджа).

6. Кодовата система на Ю. И. Левин предлага и едно друго удобство при записа на родствените отношения. Този път то е свързано с математическата възможност по-сложните записи на родствените отношения да се съкращават, без да променят своето съдържание⁷. Това става, като еднаквите символи или еднаквите символи и индекси, които следват непосредствено един след друг, се записват само веднъж, а техният общ (сумарен) брой се отбелязва с допълнителна цифра, поставена в десния горен ъгъл на символа. Примерно, пълният запис на кръвнородственото отношение, отразено в роднинското название *дядо*, беше *РмРм*, от което следва, че той може да се запише и като *Рм²*. По същия начин пълният запис на кръвнородственото отношение, отразено в регионалното роднинско название *братанец* (братов син на Его), е *ДмДмР*, а в съкратен вид то може да се запише и като *ДМ²Р*. Разбира се, описаното съкращаване е валидно и при записа на останалите родствени отношения по сватовство, кумство и побратимство. Примерно пълният запис на сватовското родствено отношение, отразено в регионалното роднинско название *свако* (съпруг на бащина или майчина сестра на Его), е *СмДжРР*, а съкращеният – *СмДжР²*.

7. Според Ю. И. Левин предложената от него кодова система има още едно предимство, което вече се отнася единствено за записа на кръвнородствените отношения⁸. То се съдържа в установената математическа зависимост, която показва, че всеки запис на кръвнородственото отношение между алтера и говорещото лице е еквивалентен и на генеалогичното дърво между тях. Ю. И. Левин доказва тази зависимост като въвежда величините *k*, *l* и *r*, където *k* е равнозначна на веригата от символа *Д* в записа, *l* е равнозначна на веригата от символа *Р* в записа, а *r* е равнозначна на техния сбор⁹. Тук полът и възрастта на алтера нямат значение, въпреки че те могат да фигурират

в запис на родственото отношение. При това положение тъкмо величината r , която отчита общия сбор от k и l в запис на кръвнородственото отношение между алтера и говорещото лице, се оказва еквивалентна и на всички звена от генеалогичното дърво между тях. Примерно, записът на кръвнородственото отношение, отразено в роднинското название *брат*, беше $ДмP$, от което следва, че величината $r = k + l = 1 + 1 = 2$. А това означава, че генеалогичното дърво между брата (алтера) и говорещото лице също включва две звена, т.е. толкова, колкото е общият сбор на величините k и l в запис на тяхното кръвнородствено отношение. По същия начин записът на кръвнородственото отношение, отразено в роднинското название *братанец*, беше $Дм^2P$, от което следва, че в този случай величината $r = 2 + 1 = 3$, т.е. генеалогичното дърво между братанеца и говорещото лице също включва две звена от веригата на символа $Д$ и едно звено от веригата на символа P (общо три звена), т.е. толкова, колкото е общият сбор на величините k и l в запис на тяхното кръвнородствено отношение.

8. В общи линии можем да заключим, че засега това са основните възможности на кодовата система на Ю. И. Левин, които се използват при формалния запис на българските родствени отношения. Според нас обаче, тази кодова система притежава и други допълнителни възможности, които също могат да потвърдят и разширят нейното приложение в българската етнология.

Първата възможност засяга степенуването на родствената близост между алтера и говорещото лице по православните християнски правила. Известно е, че по православния християнски канон конкретната степен на родство между две лица се измерва с броя на ражданията между тях¹⁰. При изчислението се приема още, че мъжът и жената, или бащата и майката, които съставляват свързващото звено при степенуването на родството между двете лица, винаги се броят за едно раждане или за една степен¹¹. Описаният православен начин на степенуване е валиден както за кръвното родство, така и за родството по сватовство и по кумство¹².

В случая връзката между кодовата система на Ю. И. Левин и православното християнско степенуване на родството отново може да се открие в запис на родствените отношения, отразени в роднинските названия. Оказва се, че по запис на отделните родствени отно-

шения, направен по кодовата система на Ю. И. Левин, е възможно направо да се изчислява и конкретната православна степен на родство между алтера и говорещото лице. За целта е достатъчно просто да се съберуват величините на основните символи D , P , K и $KЦ$ в дадения запис на родственото отношение. По този начин тъкмо полученият общ сбор е равнозначен и на конкретната православна степен на родство между алтера и говорещото лице. При събруването на споменатите символи полът и възрастта на алтера нямат значение, въпреки че техните индекси също могат да присъстват в записа на родственото отношение. Примерно записът на кръвнородственото отношение, отразено в роднинското название *брат* беше $ДмP$. Това означава, че между брата (алтера) и говорещото лице в случая има две степени на родство, понеже толкова е сборът от величините на символите D и P ($Дм + P = 1 + 1 = 2$). Съответно между братанеца ($Дм^2P$) и говорещото лице степените на родство ще бъдат 3, понеже сборът от величините на символите в записа на тяхното кръвнородствено отношение също е равен на 3 ($Дм^2 + P = 2 + 1 = 3 = Дм^2P$). Както беше отбелязано, този начин на изчисление може да се използва и при степенуването на родството по сватовство и по кумство. Примерно, записът на сватовското отношение, отразено в роднинското название *свако*, беше $СмДжP^2$. А това означава, че между свакото и говорещото лице има три степени на родство, понеже толкова е сборът и от величините на основните символи D и P в записа на тяхното родствено отношение ($СмДж + P^2 = 1 + 2 = 3$). Накрая ще посочим пример и от степенуването на родството по кумство, като избираме записа на родственото отношение, отразено в роднинското название *кръщелник* (мъжко дете на кумеца) – $ДмКЦ$. В случая отново приемаме, че между кръщелника и говорещото лице степените на родство са две, понеже сборът от величините на основните символи D и $KЦ$ в записа на тяхното родствено отношение също е равен на две ($Дм + KЦ = 1 + 1 = 2$).

Втората възможност, която също притежава кодовата система на Ю. И. Левин, вече се отнася до разграничението на кръвното родство, което отново може да се прави по записа на родственото отношение между алтера и говорещото лице. Както се знае, по обичайния и православния християнски канон българите различават право и странично (сребрено) кръвно родство. Право е родството между

онези лица, които директно произхождат едно от друго, а странично е родството между лицата, които не произхождат едно от друго, но се отличават с общия си произход по бащина или майчина линия. Освен това, когато център на родството е говорещото лице, тогава то и неговите роднини могат да формират още т. нар. права възходяща и права низходяща линия на родство, както и т. нар. странична възходяща и странична низходяща линия на родство.

В случая разграничението на правото и страничното родство, както и на отделните прави и странични линии на родство, може отново да се прави единствено по записа на родственото отношение между алтера и говорещото лице, направен по кодовата система на Ю. И. Левин. Тази възможност, както и при степенуването на родството, се обуславя от факта, че при записа на родственото отношение между алтера и говорещото лице не се пропуска нито едно лице от кръвната линия между тях, а това означава, че по нейния запис действително може да се определи и нейният вид. Като се има предвид, че кръвното родство се записва единствено със символите D и P , и символът D никога не се поставя след P , може да се приеме, че когато в записа присъства само символът D , тогава между алтера и говорещото лице е налице права низходяща линия на родство, а когато в записа присъства само символът P , тогава между тях е налице права възходяща линия на родство. Примерно, записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *правнуче*, е D^3 (дете на детето на детето на Его), а това означава, че между правнучето (алтера) и говорещото лице е налице права низходяща линия на родство. Обратно, записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *дядо* беше PM^2 , а това означава, че между дядото и говорещото лице този път е налице права възходяща линия на родство. За разлика от правото родство, страничното родство първо може да се определи по едновременното наличие на символите D и P в записа на родственото отношение между алтера и говорещото лице. От друга страна, когато в записа на родственото отношение величините на символите D и P са равни, това означава, че съществуващата странична линия на родство между алтера и говорещото лице се отнася за тяхното поколение, а когато величината на символа D е по-малка от тази на символа P , това означава, че между алтера и говорещото лице е налице

странична възходяща линия на родство, а в обратния случай – странична низходяща линия на родство. Примерно, записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *брат*, беше $ДмР$, а това означава, че братът (алтерът) и говорещото лице действително са от едно поколение, а линията на родство между тях е странична. От друга страна, записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *леля* (бащина или майчина сестра на Его), е $ДжР^2$ и той показва, че между лелята и говорещото лице вече е налице странична възходяща линия на родство, докато записът на родственото отношение, отразено в роднинското название *братанец*, беше $Дм^2Р$ и той вече показва, че между братанеца и говорещото лице този път има странична низходяща линия на родство. Както е видно, при разграничението на отделните прави и странични линии на родство полът на алтера не е от значение, въпреки че той може да присъства в записа на родственото отношение.

И още една възможност притежава кодовата система на Ю. И. Левин. Този път тя се отнася до разграничението на двоеродните и троеродните родственици по сватовство. Известно е, че по православния християнски канон сватовството е двоеродно, когато в резултат на брачната връзка между един мъж и една жена се сродяват и техните родове¹³. А троеродно е сватовството, когато в резултат на брачната връзка между мъжа и жената се сродяват не само техните родове, но и други родове¹⁴. Интересно е, че тъкмо разграничението на двоеродното и троеродното сватовство намира отражение и в записа на отделните сватовски отношения, направен по кодовата система на Ю. И. Левин. Както беше отбелязано, по тази система родствените отношения по сватовство се записват с помощта на основните символи $Д$, $Р$ и $С$. В случая тъкмо употребата на символа $С$ в записа може да определи и разграничението на двоеродното и троеродното родство по сватовство. Оказва се, че когато символът $С$ присъства само веднъж в записа на родственото отношение, тогава е налице двоеродно сватовство между алтера и говорещото лице, а когато символът $С$ присъства два пъти в записа на тяхното родствено отношение, тогава родството по сватовство е троеродно. Тук полът и възрастта на алтера нямат значение, въпреки че те също могат да фигурират в записа на родственото отношение. Използвайки този начин на разграничение, ние можем по следния начин да представим двоеродните и троеродните сватовски отношения, отразени в най-употребя-

ваните български роднински названия: 1) двоеродни – *зет* – *СмДж*, *снаха* – *СжДм*, *свекър* – *РмСм*, *свекърва* – *РжСм*, *тъст* – *РмСж*, *тъща* – *РжСж*, *девер* – *ДмРСм*, *зълва* – *ДжРСм*, *шурей* – *ДмРСж*, *балдъза* – *ДжРСж*, *стрина* – *СжДмРРм*, *вуйна* – *СжДмРРж*, *свако* – *СмДжР²*; 2) троеродни – *етърва* – *СжДмРСм*, *зет* – *СмДжРСм*, *шуренейка* – *СжДмРСж*, *баджанак* – *СмДжРСж*, *стрина* – *СжДмРРмС*, *вуйна* – *СжДмРРнжС*, *свако* – *СмДжР²С*.

В заключение можем да обобщим, че възможностите на кодвата система на Ю. И. Левин действително са големи. Те могат да се използват не само при формалното описание на българските родствени отношения, отразени в употребата на роднинските названия, но и при тяхното по-обстойно изучаване, което се отнася до вътрешната им подредба (градация) и до техния анализ.

БЕЛЕЖКИ

¹**Левин, Ю. И.** Об описании системы терминов родства. – Советская этнография, 1970, 4, с. 18 и сл.; **Георгиева, Ив., Д. Московва.** Системата на родство в Средните Родопи. – В: Родопски сборник, 1976, т. IV, с. 79; **Генчев, Ст.** Теренното етнографско изследване. В.Търново, 1990, с. 221–222. Специално това изследване е подготвено по проект 976/2000 от програмата Research Support Scheme – Prague.

²**Левин, Ю. И.** Цит. съч., с. 18.

³**Георгиева, Ив., Д. Московва.** Цит. съч., с. 79; **Генчев, Ст.** Цит. съч., с. 221–222.

⁴**Левин, Ю. И.** Цит. съч., с. 19.

⁵**Георгиева, Ив., Д. Московва.** Цит. съч., с. 79.

⁶ Пак там.

⁷**Левин, Ю. И.** Цит. съч., с. 19.

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰**Бобчев, С. С.** Черковно право. С., 1927, с. 326.

¹¹ Пак там, с. 328.

¹² Тук не отбелязваме побратимството, защото в някои случаи то не е придружено от църковен обред и по тази причина не можем да го отнесем напълно към утвърдените от православната църква видове родства. Виж още **Бобчев, С. С.** Цит. съч., с. 334.

¹³**Бобчев, С. С.** Цит. съч., с. 329.

¹⁴ Пак там, с. 331–332.